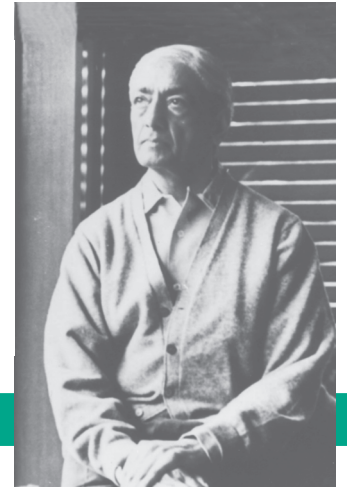

અંતરમેળ

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા, મુંબઈ

જાન્યુ. - એપ્રિલ ૨૦૧૩ વર્ષ ૬ અંક ૧ પૃષ્ઠ ૮ રૂ. ૨/-

પ્રતિમાના આધિપત્ય સિવાય આપણા અરસપરસનો સંબંધ હોઈ શકે ?

આપણે કહ્યું કે વિચાર એ છબી કે પ્રતિમા છે, માપી શકાય છે, પ્રતિમા તરીકે નો વિચાર એ એક આધિપત્ય બની જાય છે. મારી પાસે મારી પોતાની એક પ્રતિમા છે અને હું તે પ્રતિમા પ્રમાણે વર્તન કરું છું. આથી તે પ્રતિમા અને વર્તન (કાર્ય) વચ્ચે તફાવત હોય છે. આપણે સાથે મળીને ચર્ચા કરીએ છીએ, હું કમબદ્ધ પ્રવચનની શ્રેણી નથી આપતો. મને એવું કરવું ગમતું નથી. સાચું કહીએ તો આપણે ચર્ચા કરીએ છીએ. આપણે એકબીજા સાથે આપણે કરીએ છીએ. અને એની અંદર ઘણી ગહનતાપૂર્વક આગળ જઈએ છીએ, કારણકે આપણે જો આ સવારે પ્રતિમાના માળખાના પ્રશ્નમાં, પ્રતિમાઓ જે આપણી પાસે છે. આપણા પોતાના વિશેની અને બીજા વિશેની અને તે પ્રતિમા કેવી રીતે ઉદ્ભવે છે તેનું કોઈ મહત્ત્વ છે કે નહીં એ પ્રશ્નમાં જઈ શકીએ તે યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે. જ્યાં સ્વતંત્રતા છે અને તેમાં પ્રતિમાના આધિપત્યની દખલ છે, બરોબર?

જીવન એ કર્મ છે. જીવવું એ કર્મ છે. પછી તમે શાંત બેસી ધ્યાન કરતા હોવ. મને ખબર નથી તમારે મન એનો શું અર્થ કે મર્મ છે. તે પણ એક કર્મ છે. બધું કર્મ છે. જીવવું એ એક કર્મ છે. અને કર્મમાં વિરોધાભાસ છે. એ કર્મમાં પૂર્ણ અને અપૂર્ણ ક્રિયા છે. જ્યારે કર્મની ક્રિયા પૂર્ણ હોય છે ત્યારે ત્યાં પસ્તાવો નથી હોતો. ત્યારે ત્યાં પાછા વળી જોવાનું નથી હોતું કે દુઃખ નથી હોતું તે પૂર્ણ થઈ ગયું હોય. પરંતુ આપણું મોટાભાગનું કર્મ આપણા સંબંધની અંદર નથી હોતું અને સંબંધની અંદર રહેલું અકર્મ એ શું આપણા સંબંધમાં રહેલી આપણી પોતાની અને બીજાની પ્રતિમાના આધિપત્યને કારણે નથી? કૃપા કરી એની શોધ કરો. સાથે મળીને જેથી કરીને આપણે કંઈક સમજી શકીએ માટે જ હું આ સવારે એ બાબતમાં જવા ચાહું છું. જો આપણે જઈ શકીએ, મુક્તિ અને ભયના પ્રશ્નમાં.

અને અગર જો વ્યક્તિ પાસે આ બધી પ્રતિમાઓ હોય. મારા કહેવાનો અર્થ તમે સમજો છો. તમારી પાસે પ્રતિમાઓ છે. તમારી પાસે તમારા સ્વયંની પ્રતિમા નથી, ડઝનબંધ પ્રતિમા? અને આ પ્રતિમાઓ કર્મની અંદર આધિપત્ય ધરાવે છે. બરોબર? એક ઉદાહરણ તરીકે આપણે અમુક વિચાર ધરાવતા લોકોનું જૂથ કે બિરાદરીના છીએ. એવી બિરાદરી આખા જગતમાં જોવા મળે. એવી બિરાદરીનું કાર્ય કોઈપણ પ્રકારના એકબીજા સાથેના ધર્ષણ સિવાય સરળતા અને સ્ફુર્તપણે ચાલતું હોય, જો હું એ બિરાદરીનો સભ્ય હોઉં. એક ખાસ બિરાદરીનો, અને મારી પાસે તે બિરાદરી કેવી હોવી જોઈએ. એની એક પ્રતિમા હોય છે. અને તે પ્રતિમા આધિપત્ય બની જાય છે. જો કે હું કોઈપણ સંસ્થાના આધિપત્યને નકારું છું. મને ખુશી થાય છે કે તમે આ બધું સમજો છો. છતાં પણ હું હજી આધિપત્યનો ગુલામ છું. જોકે હું બાહ્યપણે જૂની પેઢીના લોકોનું આધિપત્ય અને તેઓની માન્યતા, મત, આદર્શો તેમની જીવનશૈલીને નકારું છું. હજીપણ હું આધિપત્યના માળખાને માન્ય કરું છું. અને તે આધિપત્ય પોતાની રીતે જ પ્રગટ થાય છે. જ્યારે બીજી પ્રતિમા તેના ધર્ષણમાં આવે છે. અને તરત તે બિરાદરી વિખેરાય જાય છે. જે રીતે સમાજમાં અને બીજી સંસ્થામાં થાય છે. તેથી શું આધિપત્યની કોઈપણ પ્રતિમા સિવાય કર્મ કરવું શક્ય છે? નહીં તો એના કારણે આપણા સંબંધમાં સહકાર, અને સાથે રહેવાનાની ભાવનામાં વિરોધાભાસ સર્જાય છે. એક ધર્ષણ બની જાય છે. એક સત્તાને બીજી સત્તા પર લાદી દેવામાં આવે છે. હું અહીં અમુક પ્રકારની ધારણા લઈ આવું કે લોકો એક ચોક્કસ પ્રકારનું વર્તન કરવું જોઈએ કે જે લોકો અહીં રહે છે. એ મારું આધિપત્ય છે અને એ આધિપત્યનો મક્કમપણે બીજાના ઉપર લાદવાનો પ્રયત્ન કરું ત્યારે ત્યાં મારી વચ્ચે અને અહીંના લોકોની સાથે ધર્ષણ ઉદ્ભવે. બરોબર!

હું તેથી મારી જાતને પૂછું છું અને તમે પણ પૂછો એવી અપેક્ષા. અગર કોઈપણ સત્તાની પ્રતિમા વગર આપણી વચ્ચે સંબંધ અને સહકાર હોઈ શકે? કારણકે તમે વધારે ને વધારે આ જાતનું નિરીક્ષણ કરો પછી તે યુરોપ, અમેરિકા અથવા એશિયાની અંદર કે ભારતની અંદર આ સમસ્યા વધારે ને વધારે અગત્યની પૂરવાર થાય છે કે કોઈપણ પ્રકારના ધર્ષણ વગર ભેગા મળી સહકારથી કેવી રીતે જીવી શકાય અને એક સુંદર સમાજ નિર્માણ કરીએ કે જેમાં બધા જ પ્રકારના ધર્ષણો, આંતરિક ધર્ષણ જે આપણને યુદ્ધ તરફ દોડી જાય છે, શું આવા ધર્ષણ વગર આપણે એકત્રણે રહી શકીએ? એનો અર્થ એ કે શું હું આ દુનિયામાં ઘણા સાથે કે થોડા સાથે સત્તાની કોઈપણ ભાવના કે પ્રતિમા વગર કે જે સત્તાની પ્રતિમા મેં મારે માટે ઊભારી છે, વર્તણુકના નમૂના સમાન તેના સિવાય હું દુનિયામાં રહી શકું? સજ્જનો આગળ ચાલો આપણે એકત્રણે એ માટે કાર્ય કરીએ.

આપણે ઘણી વખત બીજા વિશે બોલાતા એવું કહીએ છીએ અમુક માણસ કેટલાં રૂપ અને રંગ ધારણ કરે છે, કદીક સત્તાધારી કે કોઈ વખત દાનવીર કોઈ વખત કડક શિસ્ત પાલક અધિકારી કે ઘણી નમ્ર બની જનતાના સેવક બને છે. કંઈક અંશે એ વ્યક્તિ પોતાના વિશેની એક પ્રતિમા કે છબીનું નિર્માણ કરે છે. અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ બાબત જેટલાં અંશે અન્યને લાગુ પડે છે. તેટલા જ અંશે તે આપણને પણ લાગુ પડે છે. પણ આપણા ધ્યાનમાં તે આવતું નથી. આપણે અન્ય વિશે નહીં પણ પોતાના વિશે નિહાળવાનું છે.

આપણે ખરેખરમાં કેવા છીએ એ વિશેની આપણને જાણ છે ખરી? આપણે એક ભૂમિકામાંથી બીજી ભૂમિકામાં સરકતા રહીએ છીએ. આપણને આપણી ભૂમિકાની જ ખબર હોય છે. પરંતુ હકીકતમાં આપણે કોણ છીએ? યુગોથી માનવજાત આ પ્રશ્ન પુછતી આવી છે. “કોહમુ?” અને આપણે જે જે ઉત્તર આપીએ છીએ એ ઉત્તર આપણી પ્રતિમા પ્રમાણેનો હોય છે. ઓફિસમાં જ્યારે કાર્ય કરું છું ત્યારે હું ઓફિસર હોઉં છું. મારો ખાસ પ્રકારનો પ્રભાવ હોય છે. અને મારી તે પ્રતિમા પ્રમાણે મારું વર્તન અને વિચાર હોય છે. અને જ્યારે હું પતિ હોઉં તે પ્રમાણેનું વર્તન કરું છું. પરંતુ આ બધામાં ખરેખરમાં હું કોણ છું? કદાચિત આ પ્રશ્ન ખોટો પણ હોઈ શકે. પરંતુ હું પ્રતિમા સિવાય કંઈપણ હોઈ શકું નહિ. એનો અર્થ એ જ છે કે જ્યાં સુધી ‘હું’નું અસ્તિત્વ છે ત્યાં સુધી આપણે અનેક રૂપ ધારણ કરતા રહીશું. તેનું સાતત્ય રહે છે, ને તેમાં સ્વરક્ષણ લાગે છે.

‘હું’ જે એક ભ્રમ છે. જેનું વાસ્તવમાં કોઈ અસ્તિત્વ જ નથી તે માત્ર હોવાપણાનો ભાસ નિર્માણ કરે છે. અને તે હોવાપણાનો ભાસ અનેક રૂપ અને પ્રતિમાનું સર્જન કરે છે. આવું શા માટે બને છે? નિસર્ગમાં જેમાં આપણેપણ સમાવિષ્ટ છીએ, જેમાં વનસ્પતિ, પ્રાણીજીવન પણ સમાયેલું છે, તેમાં પણ જીવન જીવવાની અને તેનો વિસ્તાર કરવાની અસ્મિતા રહેલી છે. અને તેજ કુદરત આપણી અંદર રહેલી છે, તે આપણે નિર્માણ કર્યું નથી. કૃષ્ણમૂર્તિ કહે છે “આપણું મગજ સ્વયંના અસ્તિત્વને જાળવી રાખવામાં ગુંથાયેલું છે. તે કાળ એટલે સમયનું નિર્માણ છે, મનુષ્ય એ પ્રાણીજન્ય પ્રયત્નનું પરિણામ છે.” મહદ્ અંશે આપણે પશુ જ છીએ. પરંતુ આપણે બુધ્ધિમાન હોવાથી જીવન જીવવાની આપણી જિંદમાં દીર્ઘાયુષ્ય કે અમરત્વની અપેક્ષા રહેલી છે. ‘મરવું ન પડે’ એ કેવી રીતે શક્ય થાય એજ આપણે જોઈએ છીએ. પ્રતિમાનું નિર્માણ એ તેનો જ એક અંશ છે. ‘હું’ને (મને) મરવું નથી. તે સંરક્ષણ માટે રૂપ ધારણ કરે છે. અને આમ તે અનેક પ્રતિમા સાથે જીવન જીવે છે. પરંતુ સત્ય શું છે તેજ તેને સમજાતું નથી. અને જ્યાં સુધી સાતત્યની આશા છે ત્યાં સુધી તે સમજાશે નહીં.

બધી જ પ્રતિમાને હટાવી દેવામાં આવે ત્યારે ‘હું’ જે કંઈ છું તેની મને ક્યાં ખબર છે? જ્યારે બધી જ પ્રતિમાનો અંત થશે. ત્યારે જ ‘હું’ નો અંત થશે. અને જ્યારે ‘હું’ અસ્તિત્વ ન હશે ત્યારે પ્રતિમાનું અસ્તિત્વ નહીં હોય. અને અંતે જે કંઈ શેષ રહેશે તે સાક્ષાત્કારનો પરમાનંદ હશે.

આ લખતા એવો અહેસાસ થાય છે કે આ માત્ર તર્કબદ્ધ વિચાર છે. માત્ર શબ્દો છે. કારણ કે તે શબ્દાતીત અવસ્થામાં જીવવાની અનુભૂતિ થઈ નથી. તેનો પસ્તાવો ના કરતા માત્ર તેને નિહાળવાનું શક્ય થશે ખરું?

સ્વયં વિશે કોઈ જ પ્રતિમા ના હોવી એટલે અસામાન્ય સૌંદર્યની દૃષ્ટિ હોવી

પ્રશ્નકર્તા : એક બાબત વિશે તમારી સાથે ચર્ચા કરવી ગમશે. મને ખ્યાલ છે કે ગમો કે અણગમો એ અભિપ્રાયની બાબત છે. જેવી રીતે કુરૂપ શું છે અને સુંદર શું છે. દરેકની પાસે એ વિશે પોતાનો અંગત ખ્યાલ છે. જો મારી પાસે કોઈપણ વસ્તુની પ્રતિમા ના હોય, ત્યારે ત્યાં સુંદર એ અસુંદર જેવી વસ્તુ હોય છે?

કૃષ્ણમૂર્તિ : ગમવું : એને સદ્ભાવના કે પ્રેમ સાથે લાગે વળગે છે?

પ્રશ્નકર્તા : નહીં

કૃષ્ણમૂર્તિ : હા કે નહીં કહો નહીં, એની અંદર પ્રવેશો. અને સૌંદર્યની ભાવના શું એ પ્રતિમા થકી આવે છે? એ નિહાળો, ઉત્તર નહીં આપો. હું એક જગ્યા પર બનાવવામાં આવેલી ઈમારતને જોઉં છું, અને કહું છું અરે કેટલું સુંદર બિલ્ડિંગ છે. હવે એ પ્રતિભાવ, “કેટલું સુંદર!” એ શું પ્રતિમાને કારણે જન્મી છે? કે પછી ત્યાં કોઈ પ્રતિમા નથી, પરંતુ તેની સુડોળ એવી સપ્રમાણતા તેની ગુણવત્તા અને તેમાં રહેલી કલાકુશળતાની સમજ કે અહણશક્તિ છે?

પ્રશ્નકર્તા : તમારી પાસે સુંદરતા કે તમને ગમતી વસ્તુની પ્રતિમા છે. તમે તેની તુલના બીજી કોઈ વસ્તુ સાથે કરો છો ત્યારે તમારી પ્રતિબદ્ધતા તેમાં પ્રવેશે છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : હા એ બરોબર છે. તે નિહાળો. તે એના કરતાએ વધારે ગૂંચવણભરેલું છે. તમે પેલા વૃક્ષને જુઓ છો. તમે એમ કહો છો એ સુંદર છે? એ સુંદર છે એમ તમે શા માટે કહો છો. તમને તે કોણે કહ્યું? અથવા પ્રતિમા સિવાય દરેક બાજુએથી નિહાળતા એની સુંદરતાની અનુભૂતિ થાય છે? વૃક્ષ, ઈમારત, લોકોના સંબંધમાં જ નહીં. તમને સમજાય છે? સુંદરતાની અનુભૂતિ કોઈપણ ચોક્કસ વસ્તુના નિરીક્ષણમાં નહીં.

પ્રશ્નકર્તા : જો તમે ખરેખરમાં નિહાળતા હોવ, તે માત્ર વૃક્ષોને જ નિહાળવાથી ઉદ્ભવતી નથી.

કૃષ્ણમૂર્તિ : તમે એક ઈમારતને જુઓ છો અને બોલો છો “કેટલી બધી સુંદર” શું એ તમે કોઈ ઈમારત સાથે સરખામણી કરવાના કારણે છે? કે પછી એ એક પ્રસિધ્ધ ઈમારત છે. જે ‘રેન’ કે પ્રાચીન ગ્રીકનું સર્જન છે અને જેથી કરી તમે તેને સુંદર કહો છો. “કેટલી અદ્ભૂત વસ્તુ છે.”

કારણકે તમને તેના વિશે કોઈએ કહ્યું છે; અને ઈમારતનું જે માણસે સર્જન કર્યું છે એના વિશેની તમે એક પ્રતિમા ઘડી છે. તેથી એ જાણિતી ઈમારત સારી કહેવા માટેની ઈચ્છા કરો છો. “કેટલી અદ્ભૂત છે” કે પછી તમારી અંદર સૌંદર્ય પ્રતિ સંવેદના છે, પછી વસ્તુનું સર્જન હોય કે નહીં થયું હોય? તમે મારો પ્રશ્ન સમજ્યા ?

પ્રશ્નકર્તા : સૌંદર્ય પ્રતિની ભાવનાને તમે જે નિહાળો તેની સાથે કંઈ જ લેવાદેવા નથી.

કૃષ્ણમૂર્તિ : એ વાજબી છે. સૌંદર્યની સમજ ને તમે બહાર શું જુઓ છો. એની સાથે કંઈ જ લાગતું વળગતું નથી. હવે આ સૌંદર્યની સમજ કે સંવેદના શું છે?

પ્રશ્નકર્તા : એ એકાત્મતાની અવસ્થા છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : તમે ઉત્તર આપવામાં ઘણા ઉતાવળા છો. એની ભીતરમાં જાવ. સૌંદર્યની સંવેદના એ શું છે?

પ્રશ્નકર્તા : જીવનશક્તિ છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : હજી થોડું જટિલ છે. હજી આગળ જાઓ. અત્યારે જ આપણે એમ કહ્યું, જો તમારી પાસે તમારી કે કલાકારની પ્રતિમા હોય કે કોઈ મહાન માણસની પ્રતિમા હોય અને ત્યારે તે પ્રતિમા

તમને પ્રેરીત કરે છે કે સૌંદર્ય શું છે. આ બધું સંસ્કારને આધીન છે, કલાકારની પ્રસિધ્ધને આધીન છે. પૂતળ કે ચિત્રકામ, આ કે તેને આધીન છે. તેથી તમારી પાસે જે પ્રતિમા છે. તે સૌંદર્યની સમજને અવરોધે છે, કે જેની અંદર કોઈ જ પ્રતિમા નથી.

પ્રશ્નકર્તા : એ નિરીક્ષણને અટકાવે છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : અલબત્ત, આથી તમારી અંદર કોઈપણ પ્રકારની છબી કે પ્રતિમા ના હોવી જોઈએ તમને સમજાયું? “હું” એ પ્રતિમા છે. જ્યારે “હું” નું અસ્તિત્વ નથી હોતું ત્યારે ત્યાં સૌંદર્યની સંવેદના હોય છે. તમારી પાસે “હું”ની ભાવના છે? પછી, તમે જ્યારે એમ કહો છો કે “આ ઘણું જ સુંદર છે.” ત્યારે તમારી અંદર સુંદરતા વિશેની જે પ્રતિમા રહેલી છે. એના વિશેનો તમારો પ્રતિભાવ છે. જેનો આધાર તમારો ઉછેર તમારા સાહિત્ય, ચિત્રો, મ્યુઝિયમ કે જેના સંપર્કમાં તમે છો. તમે કદી એવું ના કહી શકો, ‘કેટલું બધું કદરૂપું છે!’ જ્યારે તમે લિઓનાર્ડો વિન્ચીના ચિત્રને નિહાળો, મોઝાર્ટના સંગીતને સાંભળતા હોય ‘કેવો ઘોંઘાટ!’ પોતાના વિશેની કોઈ છબીકે પ્રતિમા ના હોવી એ ખરેખરમાં અનન્ય એવી બાબત છે. અને ત્યારે જ અદ્ભુત એવી સૌંદર્યની સંવેદના હોય છે.

પ્રશ્નકર્તા : જો તમે કોઈ સંગીત પ્રથમ વખત સાંભળતા હોય અને તમને તે ના ગમે. પરંતુ વારંવાર સાંભળવાથી તમને અચાનક કે ક્રમે ક્રમે ગમવા લાગે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : હા, શું ઘટે છે? તમને હિન્દુસ્તાની સંગીત ગમતું નહીં હોય અને તમે તેને ત્રણ, ચાર વખત સાંભળો, પછી તમને એમાં કંઈક છે એવું સમજવા લાગે છે. કોઈકના કહેવાથી નહીં પણ તમારા સાંભળવાથી. એનો અર્થ એ થાય કે તમે ધ્યાન દઈ તેને સાંભળો છો.

પ્રશ્નકર્તા : તમે પ્રથમવાર પણ સાંભળવા ધ્યાન આપ્યું હતું.

કૃષ્ણમૂર્તિ : પહેલી વાર તે ઘોંઘાટ હતો.

પ્રશ્નકર્તા : પશ્ચિમ સંગીત વિશે તમારી અંદર પહેલેથી જ કલ્પના હોય છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : તમે પશ્ચિમના સંગીતથી ટેવાયલા છા અને અચાનક તમે ચાઈનીઝ સંગીતને સાંભળો. પહેલી વાર તમે તે સંગીત કાળજીપૂર્વક સાંભળી શકતા નથી, અને ત્યાં પ્રતિક્રિયા હોય છે- તમને સમજાયું? તેથી કરી આંતરિક કે બાહ્ય કોઈપણ પ્રકારની પ્રતિમા એ ‘હું’ને પ્રબળ બનાવે છે. ‘અહમ્’ વ્યક્તિત્વ વગેરે બધું; એ ચોક્કસપણે સૌંદર્યની ગુણવત્તાને અટકાવે છે. એનો અર્થ એ કે, ઉત્કટતા કશાને આધીન નથી. કે કારણને પણ આધીન નથી.

પ્રશ્નકર્તા : જો મારી સૌંદર્ય પ્રતિની સંવેદના મારામાં એવી ભાવના પેદા કરે કે સૂર્યના સૌંદર્ય અને વૃક્ષના સૌંદર્ય વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી?

કૃષ્ણમૂર્તિ : થોભો મારી પાસે પ્રતિમા નથી, તેથી સૌંદર્ય વિશે મારામાં સંવેદન છે, સુંદરતાની ભાવના છે. અને હું અતિ ગંદકી, ગંદવાડ, કીચડ ને નિહાળું છું. હું રસ્તા પર પડેલા કાગળના ચિંથરા ને જોઉં છું ત્યારે શું બને છે? હું તેને વણી લઉં, જ્યારે હું રસ્તા પરના ગંદવાડને જોઉં અને સામાજિક રીતે તે વિશે કંઈક કરું છું. ‘હું એમ નથી કહેતો કે, ‘મારામાં સૌંદર્યની ભાવના છે, હું તે જોતા નથી.’

પ્રશ્નકર્તા : હું તે સમજી શકું છું. મારી સૌંદર્ય પ્રતિની ભાવના એ નષ્ટ નથી થતી ભલે ગમે થતું હોય જો હું મારી આંખ બંધ કરી દઉં તો પણ નહીં, એ મારા નિરીક્ષણ ને આધારિત નથી.

કૃષ્ણમૂર્તિ : તદ્દન ખરું છે. પરંતુ સૌંદર્ય વિશેની તમારી સમજણ જે તમારી છે તે મારી પણ છે. એ તમારી કે મારી સૌંદર્યની સમજ નથી કે સહચારી સમજ નથી. તે સૌંદર્ય છે. તેની ગહનતામાં જાઓ તે એક ઉદ્દામ ભાવના છે. તે બધા જ પુસ્તકોને મહાત કરે છે! પરંતુ ચોક્કસ હું તમને તેવું નહીં કહું તમારે ચોક્કસપણે પરીક્ષા આપવાની છે.

Beginnings of Learning Part I Chpt. 8

બોકવુડ પાર્ક ૧૯૭૧, શાળામાં સંવાદ

નોંધ એ પ્રતિમાની માલિકાનું સર્જન કરે છે

મગજનું કાર્ય નોંધ કરવાનું છે. નોંધણી કરવામાં તેને સલમાતી વર્તાય છે. જે કંઈ અતિ આવશ્યક છે મગજ માત્ર તેની જ નોંધણી કરે એવું શક્ય છે? આવશ્યક વસ્તુ એ છે કે ગાડી કેવી રીતે ચલાવવી એવું જ્ઞાન, ભાષા કેવી રીતે બોલવી એનું જ્ઞાન, યંત્રશાસ્ત્રનું જ્ઞાન, વાંચનનું, લખવાનું જ્ઞાન વગેરે વગેરે પરંતુ આપણા માનવીય સંબંધમાં દા.ત. તરીકે સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેના સંબંધમાં, દરેક પ્રસંગની નોંધણી થાય છે. ત્યારે શું ઘટિત થાય છે? સ્ત્રી ચીડાય છે. દોષ આપે છે. કે પછી મિત્રતા દાખવતી ભલી બની જાય અને પુરુષ પોતાની ઓફીસમાં જાય ત્યારે વિદાય આપતા કંઈક કહે, જે કૂરૂપ છે. તેથી તે પ્રસંગ અને નોંધણીથી તેના વિશેની એક પ્રતિમાનું નિર્માણ થાય છે. પરંતુ પતિ જ્યારે કંઈક કડવું (ન ગમતું) કહે તેને કાળજીપૂર્વક સાંભળી, તેનો ત્યાં જ અંત લાવો, અને તેને આગળ ખેંચી ના જાઓ ત્યારે તમને ખ્યાલ આવશે ત્યારે પ્રતિમા સર્જનની પ્રક્રિયા બિલકુલ નથી હોતી. જો સ્ત્રી અને પુરુષની વચ્ચે પ્રતિમાનું સર્જન નથી હોતું. ત્યારે તે સંબંધ તદ્દન અલગ જ હોય છે. ત્યારે ત્યાં એક વિચારનો વિરોધ કરતો બીજા વિચારનો સંબંધ નથી રહેતો. ખરેખરમાં એને જ સંબંધ કહેવામાં આવે છે. જે ખરેખરમાં હોતો નથી, તે માત્ર કલ્પના જ હોય છે.

The Wholeness of Life Part II

સાનેન ૧૯૭૭, પ્રવચન ૪

તમારી પાસે તમારી કોઈ પ્રતિમા ના હોય એ માટે પ્રચંડ અવધાનની આવશ્યકતા છે

પ્રશ્ન : જો મારી પાસે મારી પ્રતિમા ના હોય, ત્યારે હું કંઈ જ નથી.

કૃષ્ણમૂર્તિ : પરંતુ કોઈપણ રીતે તમે કંઈક છો? (હાસ્ય) મહેરબાની કરી હસો નહીં. આ ઘણી ગંભીર બાબત છે. તમે સ્વયંમાં કંઈક છો? તમારું નામ, તમારું તખલ્લુસ, તમારું સ્થાન, પુસ્તક લખવાની થોડી એવી ક્ષમતા અને તે વિશેની પુશામતી એ બધાને ઉખાડીને ફેંકી દો અને પછી તમે શું છો? તેથી શા માટે તેનો સાક્ષાત્કાર (પ્રત્યક્ષ દર્શન) નથી કરતા અને તેવા રહો? તમને ખબર છે. આપણી પાસે સ્વયંમાં કંઈ જ ન હોવું એ વિશેની પણ પ્રતિમા છે, અને આપણ ને પ્રતિમા ગમતી નથી; પરંતુ જ્યારે વાસ્તવમાં તમારી પાસે તમારી કોઈ જ પ્રતિમા નથી હોતી. ત્યારે ખરેખરમાં કંઈ જ નહોવું એક સત્ય હકીકત છે. અને તે કદાચ તદ્દન અલગ બાબત છે. અને તદ્દન જુદી જ અવસ્થા છે. એ એવી અવસ્થા છે કે જેનો સ્વયંમાં કંઈ ન હોવાનો કે હોવાનો સાક્ષાત્કાર કરી શકાય નહીં. જ્યારે સ્વયંની કોઈપણ પ્રતિમા નથી હોતી ત્યારે ત્યાં તદ્દન જુદી જ અવસ્થા હોય છે અને પોતાની કોઈ જ પ્રતિમા ના હોય એ માટે અગાધ જાગૃતિને અવધાનની આવશ્યકતા છે. અગાધ ગંભીરતાની આવશ્યકતા છે. જે જાગૃકતા અને ગંભીરતાપૂર્વક જીવન જીવે, એવા લોકો જેવા નહીં કે જેઓ પોતાની અનેક પ્રતિમા ધરાવે છે.

The Collected Works Vol. XV

પ્રતિમાની અંદર સુરક્ષિતતા નથી

આપણે જે વ્યક્તિ સાથે આત્મીયતા સાથે રહીએ છીએ તે વ્યક્તિનું પ્રતિમા સિવાય નિરીક્ષણ કરી શકીએ? તેના વિષેની આપણા મનની અંદર રહેવા શબ્દચિત્ર સિવાય, કલ્પના સિવાય નિહાળી શકીએ? જેને આપણે વૃક્ષ કહીએ છીએ. તેને આપણે શબ્દો સિવાય નિહાળી શકીએ, એ ઘણું જ સરળ છે. જો એ વિશે તમે થોડું ઘણું ચિંતન કર્યું હોય તો. પરંતુ જે વ્યક્તિ સાથે તમે રહેતા હોવ તે વ્યક્તિનું નિરીક્ષણ તે વ્યક્તિ વિશેની સ્મૃતિને જાગ્રત કર્યા વગર તેને નિહાળવી એટલું બધું સરળ નથી.

પ્રતિમા દ્વારા નિહાળવું, સંગ્રહિત સ્મૃતિ દ્વારા નિહાળવું એની અંદર સંબંધ જરા જેટલો પણ નથી હોતો. તે એક પ્રતિમાનો બીજી પ્રતિમા સાથેનો સંબંધ છે. અને આપણે તેને જ સંબંધ કહીએ છીએ. પરંતુ જો તમે તેને ગહનતાપૂર્વક જોશો અને પરિક્ષણ કરશો ત્યારે તમને દેખાશે કોઈ પ્રકાર સાચો સંબંધ નથી. તે તો એક કલ્પનાની સામે બીજી કલ્પના છે.

ત્યારે આપણે જેને નિહાળીએ છીએ તેના વિશેનો સારાસાર ના શોધતા તેના વિશેની કોઈપણ પ્રકારની કલ્પના કર્યા વગર તેને નિહાળી શકીએ? એને જ આપણે માનસિક જ્ઞાન કહીએ છીએ; હું મારી પત્ની વિશેનું માનસિક દૃષ્ટિ એ ઘણું જ જ્ઞાન એકત્રિત કરું છું, ખોટું કે સાચું, એ મારી સંવેદના, મારી અપેક્ષા, મારો લોભ, મારી ઈર્ષ્યાને આધારિત છે. મારા સ્વકેન્દ્રીત કર્મ પર આધારિત છે. આ જ્ઞાન હાલતીચાલતી જીવંત વ્યક્તિનું પ્રત્યક્ષપણે નિરીક્ષણ કરવામાં અવરોધ સર્જે છે. અને હું તે જીવંત વ્યક્તિને કદી પણ મળવા ચાહતો નથી કારણકે મને તેનો ડર હોય છે. તે વસ્તુને પ્રત્યક્ષ રીતે મળવા કરતા તેવી પ્રતિમા સાથે રહેવામાં અધિક સુરક્ષા લાગે છે. મારું માનસિક જ્ઞાન શુદ્ધ નિરીક્ષણ કરતા મને રોકે છે. હવે આપણે તેમાંથી મુક્ત થઈ શકીએ કે? જે યંત્રણા આ પ્રતિમાનું સર્જન કરે છે તેનો અંત આવી શકે? મારી પાસે મારી પત્ની વિશેની આવી પ્રતિમા છે. તે ત્યાંને ત્યાં જ છે. તે ઘણી પ્રચંડ હકીકત છે. મારા ગળાએ લટકાવેલા પથ્થર જેવી. મારે તેને કેવી રીતે ફેંકી દેવી? તે પથ્થર જેવી પ્રતિમા મારા ગળે બંધાયેલી છે. શું તે દૃષ્ટા (નિરીક્ષક) થી જુદી છે? તે પ્રતિમા મારે ગળે બંધાયેલું વજન એ શું નિરીક્ષકથી અલગ છે. જે કહે છે મારી પાસે તે પ્રતિમા છે. અને એનાથી મારે કેવી રીતે મુક્ત થવું? આ દૃષ્ટા (નિરીક્ષક) જે પ્રતિમાનું તે નિરીક્ષણ કરે છે. તેનાથી જુદો છે? ચોક્કસપણે નહીં!

તેથી નિરીક્ષક જ તે પ્રતિમા છે કે જે પ્રતિમાનું સર્જન કરે છે અને પોતાનાને તેનાથી અલગ કરે છે. અને કહે છે કે 'તેના વિશે હું શું કરું?' આજ રીતે આપણે જીવી રહ્યા છે. અને એ જ આપણા કાર્યનું માળખું છે. તે જ આપણી બધ્ધતા છે અને આપણે તેનાથી ટેવાય ગયા છીએ. અને આપણે તેને સહજતાથી સ્વીકાર્યું છીએ. પરંતુ આપણે એનાથી તદ્દન કંઈક જુદું જ કહીએ છીએ તે એ છે કે નિરીક્ષક જ નિરીક્ષણ છે.

આ નિરીક્ષક કોણ છે એની શોધ આપણે લેવી જોઈએ. નિરીક્ષક એ આપણા બધા જ અનુભવોનો પરિપાક છે. તે અનુભવ જ્ઞાન

અને સ્મૃતિ છે. તેનો ભય તેની વ્યગ્રતા આ બધું જ તે છે. કે જે ભૂતકાળ છે. નિરીક્ષક હમેશા ભૂતકાળમાં જ જીવે છે, થોડા ઘણા ફેરફાર સાથે. તે વર્તમાનમાં મેળ સાધે છે. છતાં પણ તે ભૂતકાળમાં જ રાચતો હોય છે. તે સમયની ગતિમાં ભૂતકાળ વર્તમાનમાં ઓછા વત્તા ફેરફાર સાથે ગતિમાં રહે છે.

જ્યારે આપણે નિરીક્ષણ કરીએ છીએ ત્યારે જે વસ્તુ કે વ્યક્તિનું નિરીક્ષણ આપણે તેના વિશે ઊભારેલી પ્રતિમા દ્વારા કરીએ છીએ. શું આપણે વસ્તુ કે વ્યક્તિની છબી કે પ્રતિમા સિવાય તેને નિહાળી શકીએ? એનો અર્થ એ કે નિરીક્ષક સિવાય નિરીક્ષણ થઈ શકે? આપણે જ્યારે એવી વ્યક્તિને નિહાળી કે જેની સાથે આપણો ગાઢ સંબંધ હોય છે. ત્યારે ત્યાં તેની પ્રતિમા ઉપસ્થિત હોય છે જેટલા આપણે, તે વ્યક્તિની નજીક હોય છે તેટલી જ તેના વિષેની પ્રતિમા પણ તેટલી જ ચોક્કસને પ્રબળ હોય છે. શું તે વ્યક્તિને આપણે પ્રતિમા સિવાય નિહાળી શકીએ? એટલે કે તેજ વ્યક્તિને નિરીક્ષક સિવાય નિહાળી શકું. અને એજ નિખાલસ એવું શુદ્ધ નિરીક્ષણ છે.

આ અવધાન વિશ્લેષણ તરફ લઈ જાય છે? અલબત નહીં, આપણે વિશ્લેષણનો શું અર્થ કરીએ છીએ? માનો હું મારી જાતનું વિશ્લેષણ કરું; તે વિશ્લેષક કોણ છે? શું તે વિશ્લેષક મારાથી અલગ છે? ચોક્કસ નહીં; આપણે મનુષ્ય વચ્ચે રહેલા ઘર્ષણના માળખાને જ હટાવીએ છીએ. જ્યાં સુધી વિભાજન છે, ત્યાં સુધી ઘર્ષણનું અસ્તિત્વ રહે છે. એ વિભાજન મારી અંદર જ છે જે બહાર પણ વિભાજન સર્જે છે. જો હું એમ કહું કે હું હિન્દુ છું ત્યારે મારી અંદર વિભાજન છે. હિન્દુ એ પ્રતિમા સાથેની મારી એકરૂપતા મને સલામતી આપે છે. તેથી તે હિન્દુત્વની પ્રતિમાને વળગી રહું છું. જે એક પ્રકારની મૂર્ખતા છે, કારણકે પ્રતિમામાં સુરક્ષિતતા નથી અને મુસ્લીમ, આરબ, અને જ્યુ તે જ કરી રહ્યા છે. માટે એકબીજાના ગળા કાપવા માટે તૈયાર છે.

જ્યારે નિરીક્ષક માનસિક સ્તરે નિરીક્ષણ કરે છે ત્યારે ત્યાં ઘર્ષણ નથી હોતું. કારણકે નિરીક્ષણ કરનાર તે પોતે જ છે. કારણકે ત્યારે વિભાજન નથી હોતું. આ સ્પષ્ટપણે નિહાળવું જોઈએ; આપણાં મનને વિભાજન માટે કેળવવામાં અને શીખવવામાં આવ્યું અને તે રીતે તે સંસ્કારિત થયેલું છે. 'હું' જે કંઈ નિહાળું છું તેનાથી જુદો છું. મારી ઈર્ષ્યા, મારો ક્રોધ એ મારાથી જુદા છે; તેથી મારે તેને દૂર કરવા કંઈક કરવું જોઈએ. મારે તેને કાબુમાં રાખવા જોઈએ. તેનાથી પર થવું જોઈએ. તે માટે કાર્ય કરવું જોઈએ. પરંતુ જ્યારે ક્રોધ અને ઈર્ષ્યા હું છું ત્યારે શું થવા પામે છે? ત્યારે તે ઘર્ષણનું અસ્તિત્વ નથી રહેતું. અને ત્યારે એ આખું માળખું તુટી પડે છે. એ માળખું મારી માનસિક પ્રતિબદ્ધતા છે, જે વિખેરાય જાય છે. તે કંઈક નો અંત થઈ જાય છે. અને કંઈક નવાની શરુઆત થાય છે. જો માળખું પડી ભાગે અને સંઘર્ષનો અંત થાય ત્યારે શું બનવા પામે છે. એક નવી જ ગતિની શરુઆત થાય છે.

ઓહાય, કેલિફોર્નિયા, ૧૯૮૦, પ્રશ્નોત્તર સભા ૧

વૃ|ત|વિ|શે|ષ

KFI વાર્ષિક સંમેલન, ૨૦૧૨

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશનનું વાર્ષિક સંમેલન આ વર્ષે તા. ૫ થી ૮ નવેમ્બર દરમિયાન યોજવામાં આવ્યું હતું. લગભગ ૨૫૦ જેટલા અભ્યાસુ સામેલ થયા હતા તેમજ કેટલાક વિદેશી અભ્યાસુક પણ સંમેલનમાં આવ્યા હતા.

સંમેલનનું ઉદ્ઘાટન ૫ નવેમ્બરની સવારે પ્રો. પી. કૃષ્ણાએ એમ્પીથિયેટરમાં કર્યું તે સમય 'ભયો પ્રભાત' એ ગીતનું ગાયન અને એની રચનાનો ઇતિહાસ કહ્યો. કૃષ્ણમૂર્તિ ૧૯૧૧માં પહેલીવાર વારાણસીમાં પધાર્યા હતા તે સમયે તેના માનમાં સ્વાગત ગીત શ્રી કાનિટકરે પોતે આ ગીતની રચના કરી હતી અને તેને સ્વરબદ્ધ કર્યું હતું અને તેમણે સ્વયં પોતે ગાયું હતું. પ્રો. પી. કૃષ્ણાના પ્રવચન બાદ બેન્જન્ટ સ્કુલના શિક્ષકોએ 'ભયો પ્રભાત' શ્રી કાનિટકરની ચાલ પર જ ફરીથી ગાયું.

ત્યારબાદ શ્રી રાજેશ દલાલએ આવા સંમેલનનો હેતુ શું છે એ વિશે ટૂંકમાં કહ્યું. અને "મૃત્યુ સાથે જીવવું" સંમેલનના આ વિષયનો મર્મ અને પરિચય કરાવ્યો.

બીજા દિવસે ફાઉન્ડેશનના એક વિશ્વાસુ પ્રોફેસર સેમ્લોંગ રિંપોએ, એ 'કર્મ અને પૂનર્જન્મ' એ વિષય પર પ્રવચન આપ્યું. તેમણે પ્રવચનમાં કહ્યું કે માનવી મનનો ઉદ્દગમ મગજમાં નથી હોતો. પરંતુ જેનામાં સજાગ એવાં અવધાનની ક્ષમતા હોય છે. તે મનમાં બાહ્ય જગ અને અંતર મનની દુનિયાને નિહાળવાની ક્ષમતા હોય છે. તેમણે એ પણ કહ્યું કે માનવીની અંદર સુક્ષ્મ એવી એક ચેતના છે, જે મનુષ્યના શરીરનું મૃત્યુ પછી નષ્ટ થતી નથી. અને માનવીએ ચેતનાના પ્રવાહનો તે એક અંશ બની જાય છે. પ્રો. રિંપોએ એમ પણ કહ્યું કે અરસપરસના સંબંધમાં સંવેદનાની આવશ્યકતા પ્રેમ માટે જરૂરની છે.

ત્રીજા દિવસે ફાઉન્ડેશનના સેક્રેટરી શ્રી કંદા સ્વામીએ કૃષ્ણજીનો જીવન વિશેનું મર્મ અને દષ્ટિકોણ સમજાવ્યો. તેમણે કહ્યું કે આધુનિક મનુષ્યનું જીવન ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળની વચ્ચે ભીંસાય રહ્યું છે. અને વર્તમાન હાથમાંથી છટકી જાય છે.

દરેક દિવસે સવારે પ્રવચન પછી નાના નાના ગ્રુપ કરી ચર્ચા વિચારણા કરવાનો સમય ફાળવવામાં આવ્યો હતો અને આવનાર દરેક અભ્યાસકે ચર્ચાના આ કાર્યક્રમમાં સ્ફુર્તતાપૂર્વક ભાગ લીધો હતો. દરરોજ બપોરના આરામ પછી વિષયના અનુસંધાનમાં કૃષ્ણમૂર્તિના વાર્તાલાપની વિડીયો બતાવવામાં આવતી હતી.

દર દિવસે સંધ્યાકાળે રાજઘાટ અભ્યાસ કેન્દ્રે શરુ કરેલા ગ્રામીણ વિકાસ કેન્દ્રમાં તેમજ રાજઘાટ કેન્દ્રની આજુબાજુ પસરેલા જંગલમાં ફરવાનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો.

બીજા દિવસે કોલકતામાં પ્રસિદ્ધ નર્તિકા શ્રીમતી વંદના હજારેના નૃત્યનો કાર્યક્રમ બસંતા કોલેજના નવા સભાગૃહમાં રાખવામાં આવ્યો હતો.

છેવટના દિવસે 'નિરીક્ષણ કરનાર મન' એ વિષય પર શ્રોતા સાથે પરિસંવાદ યોજવામાં આવ્યો હતો. શ્રોતાઓમાંથી અનેક પ્રેરણાત્મક પ્રશ્નોત્તરી થઈ હતી. આ કાર્યક્રમનું સૂત્ર સંચાલન શ્રી રાજેશ દલાલે કર્યું હતું. પરિસંવાદ પછી પ્રો. પી. કૃષ્ણાએ ચાર દિવસ ચાલેલા સંમેલનનું સમાપન કર્યું હતું. સમાપનના પ્રવચનમાં પ્રો. પી. કૃષ્ણાએ અભ્યાસકોને કહ્યું આપણે કાળમાં કેવા અટકી પડ્યા છે અને તેમાંથી બહાર નીકળવા માટે આપણી અંદર ક્ષમતા છે કે નહીં તેની આપણે શોધ લેવી જોઈએ.

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા, વસંત વિહાર, ૧૨૪ શ્રીનવેજ રોડ, ચૈનેઈ ૬૦૦ ૦૨૮. • Email : thestudykfi@yahoo.com • Website: http: www.kfionline.org
કૃષ્ણમૂર્તિના વાર્તાલાપ અને સંવાદોની ડીવીડી તમે ઓર્ડર દ્વારા મંગાવી શકો છો. જેની યાદી વેબસાઈટ પર ઉપલબ્ધ છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, બેંગલુરુમાં આયોજીત કાર્યશાળા:

૦૭ - ૧૦ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ Silence, Stillness, Meditation. ૦૭ - ૦ માર્ચ, ૨૦૧૩ Exploring Problems of Living.

૦૪ -૦૭ એપ્રિલ, ૨૦૧૩ Karnataka Gathering : Meditation in Daily Life.

સંપર્ક : ધી સ્ટડી વેલી સ્કુલ કેમ્પસ, ૧૭ કિ.મી. કનકપૂરા રોડ, થાતગુણી પોસ્ટ બેંગલુરુ ૫૬૦૦૬૨.

ટે.નં. (૦૮૦) ૨૮૪૩૫૨૪૩. • Email : kifistudy@gmail.com. • Website : www.kfistudy.org

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર રાજઘાટ-વારાણસી, કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા, રાજઘાટ ફોર્ટ વારાણસી ૨૨૧ ૦૦૧

૧૦-૧૪ એપ્રિલ ૨૦૧૩, A Holistic Approach To Education

ટેલિફોન નં. (૦૫૪૨) ૨૪૪૧૨૮૮ / ૨૪૪૦૪૫૩. • Email : kcentrevns@gmail.com. • Website : www.j-krishnamurti.org

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર સહ્યાદ્રિ, પોસ્ટ-તિવઈ હિલ, તાલિકા ખેડ, (રાજગુરુ નગર, જિ. પૂના ૪૧૦૫૧૩, મહારાષ્ટ્ર)

ટે.નં. (૦૨૧૩૫) ૨૮૮૭૭૨, ૨૮૮૩૪૮, ૨૦૩૪૭૫. • Email : kfishahyadri.study@gmail.com • Website : http://www.kscsfki.com

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, ઋષિ વેલી, જિ. ચિત્તૂર, આંધ્રપ્રદેશ - ૫૧૭૩૫૨

ટે.નં. (૦૮૫૭૧) ૨૬૦૩૭/૬૮૬૨૨/૬૮૫૮૨. • Email : study@rishivalley.org. • website : http://www.rishivalley.org.

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, ઉત્તરકાશી, પોસ્ટ રાનારી, ડુંડા બ્લોક, જિ. ઉત્તરકાશી ૨૪૮૧૫૧ • Email: krc.himalay@gmail.com.

ટે.નં (૮૪૧૨૪) ૩૬૪૨૮/૮૪૧૫૮ ૮૩૬૮૦. • website : http://www.jkrishnamurtonline.org. (ભારતીય ભાષામાં સંકેત સ્થળ)

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, કોલકતા, કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા, ૩૦, દેવદાર સ્ટ્રીટ, કોલકતા ૭૦૦ ૦૧૮.

ટે.નં. (૦૩૩) ૪૦૦૮૨૩૮૮ • Email: kfikolkata@gmail.com

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કટક-ઓરિસા કેન્દ્ર, પૂરીઘાટ રોડ, તેલંગા બજાર, કટક ૭૫૩૦૦૮, ઓરિસા

ટે.નં. (૦૬૭૧) ૬૪૧૭૮૮૦. • Email: kficuttackcentre@sify.com

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, બદલાપુર:

આનંદવિહાર, જે. કૃષ્ણમૂર્તિ સેલ્ફ એજ્યુકેશન સોસાયટી, જામિનધર,

રાહાટોલી ગામની નજીક, બદલાપુર(પ્ર). તા. થાણા, પીનકોડ ૪૨૧૫૦૩, મહારાષ્ટ્ર.

ટે.નં. (૦૨૨) ૨૫૦૧૪૦૮૪, ૨૪૨૨૩૧૮૮. • Email: zilog@vsnl.com

વિશ્લેષણ દ્વારા પ્રતિમાનો અંત થતો નથી

પ્રશ્નકર્તા : પ્રતિમાનો આધાર (પાયો) શું છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : પ્રતિમાનો પાયો શું છે? આપણે એની શોધ લેવા જઈ રહ્યા છીએ. તમે એક જ મિનીટમાં તે જોશો. ઠીક ત્યારે એમાં જઈએ. બરોબર. ચાલો તપાસીએ કે પ્રતિમાનો પાયો શું છે? તમે મને કંઈ કહો. તમે મને મૂર્ખ કહો અને હું પ્રત્યાઘાત દાખવું છું. હું એ માટે પ્રત્યાઘાત બતાવું છું કે મારી પાસે મારી પોતાની હું મૂર્ખ નથી એની પ્રતિમા છે. અને મારી એ પ્રતિમા પ્રમાણે હું પ્રતિભાવ વ્યક્ત કરું છું એ દેખીતું છે. કારણકે મેં તે પ્રતિમાને મારી અંદર સ્થાપિત કરી છે, હવે આ પ્રતિમાનો પાયો શું છે? મારા વિશેની પ્રતિમા મારી પાસે શા માટે હોવી જોઈએ? શું એ આપણા શિક્ષણનો એક ભાગ નથી? જે તુલનાત્મક છે. તારે પેલા છોકરા કે છોકરી જેવા હોંશિયાર થવાનું છે. બરોબર? આ રીતે તે શરુઆત શિક્ષણ દ્વારા થાય છે. જે મને માર્ક આપે છે મારી પરીક્ષા લે છે, શિક્ષણની આખી પ્રક્રિયા તુલનાત્મક છે. અને ત્યાં જ પ્રતિમા ઘડવાનો પાયો નખાય છે. કે તેની શરુઆત થાય છે. તે એક કારણ છે. ત્યાર પછી પ્રતિમાનું ઘડતર માહિતીના પ્રચાર દ્વારા થાય છે. મારો દેશ-તમારો દેશ મારો ઈશ્વર, તમારો ઈશ્વર, કલાકાર વિજ્ઞાનિક અને વેપારી ઘરમાં રસોઈ કરતી સ્ત્રી વચ્ચેનું વિભાજન. તમને આ વિભાજન સમજાયું. વધારે લાગણીશીલ માણસો પાસે પ્રતિમાનો વધારે બોજો હોય છે.

હવે મારે કે તમારે અજ્ઞાતપણે આપણી અંદર સંતાયને પડેલી પ્રતિમાને કેવી રીતે તપાસવી? શું એ વિશ્લેષણ દ્વારા શક્ય છે? વિશ્લેષણમાં વિશ્લેષકનું અસ્તિત્વ છે. વિશ્લેષકની પોતાની એક પ્રતિમા હોય છે બરોબર? અને પોતાની એ પ્રતિમાના આધારે એ વિશ્લેષણ કરે છે. તેની પ્રતિમા એ તેનું જ્ઞાન છે. મને ખબર નથી કે તમને આ સમજાય છે કે નહીં? એક પ્રતિમા ના વિશ્લેષણની પ્રક્રિયામાં એક પ્રતિમાનું 'હું' મક્કમપણે બીજી પ્રતિમા ઉપર આધિપત્ય નથી હોતું? બરોબર? અને વિશ્લેષણમાં સમય રહેલો છે, સમય અને સમયની લંબાઈ. અને દરેક વિશ્લેષણ પૂર્ણ હોવું જોઈએ. નહીં તો, તમે જે કંઈ વિશ્લેષણ કર્યું કે તપાસ્યું એની ગેરસમજમાં બીજા વિશ્લેષણની શરુઆત થાય છે. બરોબર? તેથી મારે માટે વિશ્લેષણ તદ્દન ભ્રમક છે. હું તેનો સ્પર્શ નહીં કરું. મારે માટે તે કર્મને અટકાવે છે. કારણકે હું મરુ ત્યાં સુધી વિશ્લેષણ કરતો રહીશ. અને હું કાર્ય નહીં કરું એ એક ચાલાકી ભરેલો રસ્તો છે. જવાબદારી અને કર્મને દૂર રાખવાનો.

પ્રશ્નકર્તા : તમે વિશ્લેષણનો શું અર્થ કરો છો?

કૃષ્ણમૂર્તિ : તપાસીને કારણ શોધવું અને એ કારણની પાછળ જવું તમને ખબર છે ટપે, ટપે, વિશ્લેષણ, તપાસ.

પ્રશ્નકર્તા : શું એ વિચાર નથી?

કૃષ્ણમૂર્તિ : અસ્પષ્ટપણે વિચાર જ છે.

પ્રશ્નકર્તા : ત્યાં પ્રતિમા છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : તેથી હું મારી જાતને કહ્યું છે કે વિશ્લેષણ દ્વારા પ્રતિમા જુદા જુદા સ્વરૂપે ચાલુ રહે છે. ત્યાં પ્રતિમાનો અંત નથી આવતો. વિશ્લેષણ દ્વારા, બરોબર? તેથી મારે પ્રતિમાનો અંત લાવવા તેમજ તેને સમજવા માટે કોઈ બીજો માર્ગ શોધવો જોઈએ. મારી વચ્ચે આવતી પ્રતિમાને મારે રોકવી જોઈએ. તેથી હું જોઉં છું કે વિશ્લેષણ પ્રતિમા અને પ્રતિમાના સર્જનને રોકી નહીં શકે. તો

પછી મારી અંદર અને તમારી અંદર રહેલી પ્રતિમા જે ઘણી ઊંડી છે? તો મન તેનો અંત કેવી રીતે આણી શકે? કારણ વિશ્લેષણનો અંત આવી ગયો. મને ખબર નથી તમને અહેસાસ છે કે નહીં; કે તે એક ભ્રમ છે. પ્રશ્નકર્તા : હું એ વિચાર કરતો હતો કે દરેક પ્રતિમા તે સ્વયંમાં તે વ્યક્તિ જ છે, વિકૃત, કદાચ એક પ્રતિમા ઓછી વિકૃત હોઈ શકે બીજી પ્રતિમા કરતા, જો કોઈ વ્યક્તિ ખરેખર મુશીબતમાં હોય. વિશ્લેષણ કદાચ ઘણી વિકૃત પ્રતિમા ને દૂર કરી શકે. તેની જગ્યાએ ઓછી વિકૃત પ્રતિમામાં જેની આવશ્યકતા છે તે રાખી શકે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : ઓછી વિકૃત.

પ્રશ્નકર્તા : કે જે પ્રતિમા એને એવા સ્થાન પર મુકે કે બીજી બધી પ્રતિમાને ને દૂર કરવાની શરુઆત કરે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : હું સમજ્યો, જેથી ઓછી વિકૃત પ્રતિમા ને સ્થાને થોડી વધુ ઓછી વિકૃત પ્રતિમાને મુકી શકે. આમને આમ ચાલતુ રહે એ માટે મારી પાસે સમય નથી. જીંદગી ઘણી ટૂંકી છે. હું એવો માર્ગ શોધું છું જે બધી જ પ્રતિમાનો અંત લાવે. ઓછી વિકૃત પ્રતિમા વગેરે નહીં. મને ખબર નથી કે તમને આ સમજાય છે કે નહીં. જે હું મારી રીતે સ્પષ્ટ કરું છું?

મારો સવાલ એ છે કે હું કેવી રીતે મન કેવી રીતે નિરીક્ષણકરીને શોધી ને ન દેખાતી પ્રતિમાને પ્રગટ કરે? અને મેં જોયું કે વિશ્લેષણ એક પ્રતિમાની જગ્યાએ બીજી પ્રતિમાને મુકે છે કે જેનું કોઈ જ મૂલ્ય નથી. મારે મન તે તદ્દન નકામું, મુખ્ય બાબતથી અસંબંધિત છે. તેથી મારે ચોક્કસ બીજો જુદા જ માર્ગ શોધવો જોઈએ. કારણકે તર્કની દ્રષ્ટિએ ખરી બાબત અને વિશ્લેષણની ભ્રમકતા જોઈ. મને ખબર નથી કે તમે તે જોઈ કે નહીં, કારણ તે એક આપણી પ્રતિબદ્ધતા છે-આત્મનિરીક્ષણ, વિશ્લેષણ, વધુ સારા થવાનો પ્રયત્ન વગેરે બધું જ. તેથી હું પૂછું છું શું કે સભાન અને અસભાન સ્તરે રહેલી પ્રતિમાને ખુલ્લી કરવાનો કોઈ માર્ગ છે કે નહીં?

બોકવુડ પાર્ક ૧૯૭૧, પ્રવચન ૨

ત્યારે પ્રતિમાના સર્જનની પ્રક્રિયા નથી હોતી

જ્યારે મન પૂર્ણપણે ધ્યાનસ્થ (અવધાનમાં) હોય અને જો એ સંપૂર્ણ રીતે અવધાનમાંના રહી શકે જ્યારે તન, મન અને હૃદયની સુસંવાદિતા કે સુમેળતા હોય. જ્યારે અવધાનનો અર્થ છે સુમેળ (સુસંવાદિતા) બરોબર ને. સુમેળ કેવો હોવો જોઈએ એ વિશેની કોઈ કલ્પના ના હોય, સુમેળ વિશેની કલ્પના કે વિચાર ને જ્યારે અવ્યવસ્થા (અસુમેળ પર) લાદવામાં આવે છે ત્યારે તે અવ્યવસ્થા કે અસુમેળ ચાલુ જ રહે છે. તે કાયમી બની જાય છે. આથી જ્યારે તન, મન અને હૃદય પૂર્ણપણે સજાગ અને સુમેળમાં હોય એનો અર્થ સમગ્રતાપૂર્વકનું અવધાન હોય ત્યારે પ્રતિમાના સર્જનની ક્રિયા બિલકુલ થતી નથી બરોબર? આ કરો, આવતી કાલે નહીં. અત્યારે જ જ્યારે તમે સાંભળી રહ્યા છો. હવે મને લાગે છે કે આપણે અટકવું જોઈએ અટકવું નહીં જોઈએ?

બોકવુડ પાર્ક ૧૯૭૧, પ્રવચન ૨

બધી જ પ્રતિમાથી મુક્ત હોવું એ માનવતાનો અર્ક છે

ગઈ કાલે આપણે જે બાબત પર ચર્ચા કરતા હતા તેને જ આપણે ચાલુ રાખશું. આપણે એમ કહેતા હતા કે આપણા બધાની પાસે પ્રતિમાઓ છે. આપણે એ જ કહેતા હતા ને. માત્ર આપણી માનસિક પ્રતિમાઓ જ નહીં પણ આપણી બહારની પ્રતિમાઓ આ પ્રતિમાઓ માણસને માણસથી અલગ પાડે છે. રાષ્ટ્રીય પ્રતિમા, ધાર્મિક પ્રતિમાઓ અને એવી બીજી બધી. બધા કારણોમાંનું તે પણ એક કારણ છે. કદાચ યુદ્ધ માટેનું મોટું કારણ. કલ્પના અને આદર્શોએ મનુષ્યને જુદા કર્યા છે સિધ્ધાંત વિશેના વિચારોએ, ડાબેરી, અત્યન્ત ડાબેરી, અત્યન્ત જમણેરી અને મધ્યમ. આ બધા સિધ્ધાંતો છે. અને સિધ્ધાંતો એ જ મનુષ્યને અલગ પાડ્યા છે. આદર્શ (આઈડીયા) એ શબ્દ મૂળ ગ્રીકમાંથી આવ્યો છે. જેનો અર્થ થાય છે નિરીક્ષણ કરવું. આપણે જે કંઈ નિરીક્ષણ કરીએ એને અમૂર્તરૂપ આપવું નહીં. કલ્પના, આદર્શ, માન્યતા, શ્રદ્ધા, ચોક્કસ પ્રકારની ઉપાસના કોઈ ખાસ પ્રકારના આદર્શ કે પ્રતિમા માટે હજારો વર્ષોથી વિશ્વભરમાં ચાલી રહ્યા છે. તેઓએ મનુષ્યને મનુષ્યની વિરુદ્ધ કરીને અલગ કર્યો છે. અને હજી પણ આપણે તે આદર્શો ને પ્રતિમાઓ, નિર્ણયોને ચલાવીએ રાખીએ છીએ. અને આપણને એવું લાગે છે કે આ બધાથી આપણે કદી પણ મુક્ત થઈશું નહીં. આપણે પૂછીએ છીએ શા માટે જોકોઈ આજે વિશ્વમાં અને આપણી ભીતર માનસિક સ્તરે જે કંઈ થઈ રહ્યું છે. આ ચામડીની નીચે જે થઈ રહ્યું છે. એ માટે ખરેખર અવધાન દાખવે. શા માટે માણસો, બુદ્ધિશાળીલોકો ઈતિહાસનો અભ્યાસ કરે છે. અને શા માટે આવા લોકો પાસે આદર્શો છે? હું તમને ઘણી નમ્રતાપૂર્વક પૂછું છું શા માટે તમારી પાસે આદર્શો છે? અને જો હોય તો તમે તેના પ્રતિ સાવધ છો કે જે લોકોને જુદા પાડે છે. અને જેથી કરીને ઘર્ષણ ઉદ્ભવે છે? શું એ આદર્શોમાં, નિર્ણયોમાં, અભિપ્રાયોમાં

આપણને સલામતી દેખાય છે, એ એક કારણ છે. એ ગમે તેટલી ક્ષણભંગુર, અસાસ્વત લાગે. પરંતુ આપણને તેમાં ચોક્કસ પ્રકારની સલામતી, કંઈક પ્રાપ્તિની ભાવના, કંઈક પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન દેખાય છે. અને જે આપણને ઘણી એવી શક્તિ આપે છે. મને ખબર નથી કે તમે ગહનતાથી આદર્શને વળગેલા આદર્શવાદી ને જોયા છે કે નથી, તેઓ કેટલા બધા જોખમી છે. જો કોઈએ વાતથી સભાન હોય કે જે પ્રતિમા હાથ દ્વારા બનાવવામાં આવી હોય કે પછી મન કે વિચાર દ્વારા ઘડવામાં આવી હોય એ યુદ્ધમાં ફાળવણી કરતું એક મોટું પરિબળ છે. એટલે કે એક માણસ બીજા માણસને મારી નાખે, અમાનુષિતા, પાશવીતા અને હજારો વર્ષોથી આવા સંખ્યાબંધ માણસો આવતા રહ્યા છે. અને હજી પણ આપણે તેની સાથે ચાલી રહ્યા છીએ. જોકે આપણે ઘણા સુધરેલા, ઘણા પ્રગતિશીલ આપણને માનીએ છીએ. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આપણી ભીતરથી માનસિકપણે તદ્દન પ્રાચીન, જંગલી, કુર, અણઘડ છીએ. હું આશા રાખું છું કે વક્તા એ આવા શબ્દો કહ્યા એ માટે તમને વાંધો નહીં હોય. આપણને એ લાગુ પડે છે.

અને આપણે ગઈકાલે જે કંઈ કહ્યું કે આપણા સંબંધની અંદર, આપણે ગમે તેટલા નજીકના અંગત હોઈએ કે સામાન્ય સંબંધ ધરાવતા એકબીજા પાસેથી પસાર થઈએ પરંતુ સંબંધની અંદર આપણે એકબીજાની પ્રતિમાનું નિર્માણ કરીએ છીએ. વક્તા માટે તમારી પાસે એક ચોક્કસ એવી છબી કે પ્રતિમા છે. નહીં તો તમે અહીં બેઠા ના હોત અને આથી જે કંઈ કહેવામાં આવે છે. એના કરતા અધિક મહત્વની પ્રતિમા બની જાય છે. જ્યારે પ્રતિમા, પ્રતિષ્ઠા જે મૂર્ખતા છે એ વચ્ચે આવે છે. ત્યારે જે કંઈ કહેવામાં આવે છે તે અપ્રસ્તુત બની જાય છે. જે એક અવરોધકનું કામ કરે છે. તેથી કરીને વક્તા જે કંઈ કહે છે તેને ખરેખરમાં સાંભળતા નથી તેથી આજની સાંજે આપણે આપણા બધા અભિપ્રાય, પ્રતિમા, ને બાજુએ રાખી નિહાળીએ. કારણકે જ્યાં આગળ પ્રતિમાઓ હોય છે. ત્યાં માનવતા નથી હોતી. માનવતાનો અર્ક એ છે કે બધી જ પ્રતિમામાંથી મુક્ત હોવું. તમે નમ્રતાને કેળવી નહીં શકો. કારણકે આપણે તોછડા લોકો છીએ, જ્ઞાનના અભિમાન થકી, આપણી સિધ્ધિ થકી આપણી વિચાર ધારાને કારણે અને તેથી એ જ્ઞાન આપણને અનન્ય એવી નમ્રતા તેની સુંદરતા અને ગહનતા પૂર્વકતા અવધાનમાં અવરોધક બને છે. જ્યારે આવી નમ્રતા હોય છે ત્યારે જ આપણે આપણા પોતાના વિશે અને જગત વિશે શીખવાની શરૂઆત કરીએ છીએ. અને પૂછીએ કે માપ અને વિચારથી એવું કંઈ છે. ગઈકાલે આપણે કહેતા હતા કે આપણી જિંદગીના દરેક દિવસો ઘર્ષણમાં વિતાવ્યા છે. જ્યાં સુધી આપણે મૃત્યુ પામીએ નહીં. ત્યાં સુધી દરેક બાબત ઘર્ષણભરી હોય છે. અને આ ઘર્ષણનું બીજું કારણ એ છે કે જે આપણે કહ્યું તે પ્રમાણે પ્રતિમાનો ઉછેર, નિર્માણ અને તેને પોષવાનું કાર્ય અને ગઈકાલે આપણે એમ પણ કહ્યું કે તમે કોઈ પ્રવચન નથી સાંભળતા એ ધાર્મિક પ્રવચન નથી. પરંતુ, બે મિત્રોની જેમ કે જેમને આ દુનિયા વિશે ગંભીરતાપૂર્વકની કાળજી, ભયભીત અવસ્થા અને આપણો પોતાનો ગૂંચવાડો. આપણી પોતાની વ્યગ્રતા, ભય અને આપણા પોતાનું દુઃખ છે, જે આપણું દૈનિક જીવન છે. એ દૈનિક જીવનને સમજવા ગૃહિત માન્યતાની જરૂર નથી, કાર્યસિધ્ધાંત કોઈપણ નિર્ણયની આવશ્યકતા નથી. માન્યતા અને અટકળો હકીકત નથી. હકીકત એ આપણું દૈનિક જીવન છે. અને જો આપણું દૈનિક જીવન ગૂંચવાડા ભરેલ અવ્યવસ્થિત હોય તો આપણો સમાજ આપણી આજુબાજુનું વાતાવરણ પણ અવ્યવસ્થિત બની જાય, ગૂંચવાડા ભરેલું રહે. આ બધું આપણે ગઈકાલે જોયું.

નવી દિલ્હી ૧૯૮૩, પ્રવચન ૨

તમે શા માટે દુઃખી થાવ છો ?

તમે શા માટે દુઃખી થાવ છો? 'સ્વ'નું મહત્ત્વ, નથી શું? અને આ સ્વનું મહત્ત્વ શા માટે હોય છે.

કારણકે વ્યક્તિ પાસે પોતા વિશેની એક કલ્પના, પ્રતિક કે પ્રતિમા હોય છે. પોતે શું હોવું જોઈએ અને શું ના હોવું જોઈએ. શા માટે વ્યક્તિ પોતાના વિશેની એક પ્રતિમાનું સર્જન કરે છે? કારણકે ખરેખરમાં કોઈપણ વ્યક્તિ પોતે શું છે એ વિશેનો અભ્યાસ જ કર્યો નથી. આપણે વિચારીએ છીએ કે આપણે અમુક કે તમુક હોવું જોઈએ. દા.ત. નાયક કે આદર્શવાદી હોવું જોઈએ. કોષ ને કોષ જાગત કરે છે. આપણો આદર્શ, આપણા વિશેની આપણી જે કલ્પના છે. જ્યારે તેના ઉપર પ્રહાર થાય છે. આપણા વિશેની આપણી કલ્પના એક એક ખરેખરમાં આપણે જે છીએ તેનાથી પલાયન છે. પરંતુ જ્યારે તમે જે છો એ હકીકતનું નિરીક્ષણ કરો છો. કોઈપણ વ્યક્તિ તમને દુઃખી કરી શકે નહીં. જો કોઈ ખોટું બોલતું હોય અને કોઈ તેને ખોટાડો કહે તો એનો અર્થ એ નથી થતો કે તે તેને દુઃખ પહોંચાડે છે. કારણકે તે સત્ય હકીકત છે. પરંતુ જ્યારે સાચા હોવાનો ઢોંગ કરો છો અને તમને કોઈ જૂઠા કહે ત્યારે તમને ગુસ્સો આવે છે. તમે હિંસક બની જાવ છો. તેથી આપણે હમેશા કલ્પનાની દુનિયામાં જીવીએ છીએ, દંતકથાની દુનિયામાં અને ખરેખર વાસ્તવિક જગતમાં જીવતા નથી જે છે એનું નિરીક્ષણ કરો. એને નિહાળો એનાથી સુપરિચિત થાવ. ત્યારે ત્યાં ચુકાદો, અવમુલ્યાંકન કે અભિપ્રાય બિલકુલ ના હોવા જોઈએ.

The Book of Life

દૈનિકધ્યાન કૃષ્ણમૂર્તિ સાથે , જુલાઈ ૧૬

તમે ક્યારે પણ પ્રતિમાનો ખરેખરમાં અંત આણ્યો છે ?

શું તમે ક્યારે પણ કોઈ પ્રતિમાનો અંત આણ્યો છે. સ્વૈચ્છિકપણે, સહજતાથી કોઈપણ હેતુ કે તુલના વગર? એમ કહ્યા વગર કે 'હું મારા વિશેની મારી પ્રતિમાનો અંત ચોક્કસ કરીશ, હું કદી પણ દુભાઈશ નહીં.' કોઈપણ પ્રતિમા લો અને એની અંદર જાવ; એના ગર્ભમાં જવામાં; આ પ્રતિમાનું સર્જન કરતી પ્રક્રિયાની ગતિની શોધ લાગશે. એ પ્રતિમાની અંદર તમને તમારા ભયની, ચિંતાની, તેમાં ભાસતી એકલતાની ભાવના અને જો તમે ગભરાઈ જાવ તો તમે કહો 'હું જે કંઈ જાણું તેને રાખવું એ, હું જે નથી જાણતો એના કરતાં વધારે સારું છે' પરંતુ જો તમે સ્પષ્ટતાથી ગંભીરપણે એમાં જશો તમે એ શોધશો કે આ પ્રતિમાનું સર્જન કોણ કરે છે, એ શું છે, કોઈ ચોક્કસ પ્રતિમા નહીં પરંતુ પ્રતિમાની સમગ્ર પ્રક્રિયા. શું એ વિચાર છે? શું એ તદ્દન સ્વાભાવિક પ્રતિભાવ કે પ્રતિકાર સ્વયંને શારીરિક અને માનસિક રીતે રક્ષવાનો ? શારીરિક રક્ષણ માટેનો સ્વાભાવિક પ્રતિભાવને કોઈ પણ સમજી શકે. ખોરાક કેવી રીતે મેળવવો, ઘર, કપડા કેવી રીતે મેળવવા. ચાલતી બસથી પોતાનું રક્ષણ કરવું વગેરે. તે તદ્દન સ્વાભાવિક અને કુદરતી યોગ્ય અને બુદ્ધિપૂર્વકનો પ્રતિભાવ છે. એમાં પ્રતિમાનું કોઈ અસ્તિત્વ નથી. પરંતુ માનસિક રીતે અંદરથી આપણે જે પ્રતિમાનું સર્જન કર્યું છે. જે ખેદ, દુઃખ અને પ્રસંગોની ઉદ્વેગની સાંકળનું પરિણામ છે.

આ માનસિક પ્રતિમાનું સર્જન એ વિચારની ગતિ છે? આપણે એ જાણીએ છીએ મહત્તમ અંશે સ્વરક્ષણમાં વિચાર કદાચ શારીરિક પ્રતિકાર કરતો નથી. પરંતુ માનસિક પ્રતિમાનું ઘડવાનું કાર્ય આપણી સતત ચાલતી અભાન અવસ્થાનું પરિણામ છે. જે વિચારનો અર્ક છે. વિચાર સ્વયંમાં અજાગ્રત છે. સભાનતા (અવધાન)નું કોઈ કેન્દ્ર નથી. અવધાનને કોઈ બિન્દુ તરફ જવાનું હોતું નથી. જેમકે ધ્યાન કેન્દ્રીત કરવું. જ્યારે સંપૂર્ણ અવધાન હોય છે ત્યારે વિચારની કોઈ ગતિ નથી હોતી. જ્યારે મન અન-અવધાનની અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે વિચાર ઉદ્ભવે છે.

વિચાર પદાર્થ છે; વિચાર સ્મૃતિને કારણે ઉદ્ભવે છે. સ્મૃતિ એ અનુભવનું પરિણામ છે અને હમેશાં મર્યાદિત હોય છે, આંશિક હોય છે. જ્ઞાન કદી પણ પૂર્ણ હોય શકે નહીં, તેથી તે અન-અવધાન છે (અજાગ્રત છે)

તેથી જ્યારે અવધાન હોય છે ત્યારે પ્રતિમાની પ્રક્રિયા નથી હોતી. ત્યારે ત્યાં ઘર્ષણ નથી. તમે આ સત્યને નિહાળો. જો તમે મારું અપમાન કરો કે મારા વખાણ કરો અને ત્યારે હું પૂર્ણપણે જાગ્રત હોઉં. (અવધાનની અવસ્થામાં હોઉં) ત્યારે એ બાબતનો કોઈ અર્થ નથી હોતો. પરંતુ જે ક્ષણે મારું અવધાન ના હોય ત્યારે વિચાર જે પોતે અજાગ્રત છે તે ક્રિયાશીલ બની પ્રતિમાનું સર્જન કરે છે.

Questions & Answers

ઑહાય, કેલિફોર્નિયા ૧૯૮૦,
પ્રશ્ન સભા-૩

કૃષ્ણમૂર્તિના વિષયોની જાણકારી માટે કઈ વેબસાઈટ્સ :
www.jkrishnamurti.org
www.kfionline.org
www.rishivalley.org
www.j-krishnamurti.org
www.kfistudy.org
www.kscskfi.com
www.jkrishnamurtonline.org
www.kfa.org
www.kfoundation.org
www.kinfonet.org

Published in January, May, September

Registered with The Registrar of Newspapers for India under No. MAHGJJ/2008/25168

Periodical

If undelivered please return to :

Krishnamurti Foundation India

Mumbai Executive Committee, Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.

Tel.: (022) 2363 3856 Email : kfirmumbai@gmail.com

Websites : www.kfionline.org, www.jkrishnamurti.org

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઇન્ડિયા કેન્દ્ર, હિંમત નિવાસ, મલબાર હિલમાં છે. અહીં કૃષ્ણજ્ઞના બધા પુસ્તકો, ડીવીડી ઉપલબ્ધ છે. બાલ આનંદ-બાલ વિકાસ કેન્દ્ર, મુંબઈ સ્થિત આ કેન્દ્ર સાથે સંલગ્ન છે.

કેન્દ્ર તરફથી વખતો વખત કૃષ્ણમૂર્તિના શિક્ષણના અનુસંધાનમાં જીવનનો ગહનતાપૂર્વક અભ્યાસ કરનાર વિચારવંતોના પ્રવચનનું આયોજન કરવામાં આવે છે. દર શનિવારે અને રવિવારે કૃષ્ણજ્ઞના વાર્તાલાપો અને સંવાદોની વીડિયોનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવે છે. તેમજ દર ગુરુવારે સમૂહ વાર્તાલાપનું આયોજન રાખવામાં આવે છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઇન્ડિયા

વસંત વિહાર, ૧૨૪, ચીનવેજ રોડ,

ચૈનેઈ ૬૦૦ ૦૨૮.

દૂરધ્વનિ: (૦૪૪)૨૪૮૩ ૭૮૦૩/૭૫૯૬

Email : kfihq@md2.vsnl.net.in

Website : www.kfionline.org

સંપર્ક : કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઇન્ડિયા

બોમ્બે એક્ઝીક્યુટીવ કમિટી, હિંમત નિવાસ,

૩૧, ડોંગરસી રોડ, મલબાર હિલ,

મુંબઈ - ૪૦૦૦૦૬

દૂરધ્વનિ : ૨૩૬૩૩૮૫૬

ઈમેલ : kfirmumbai@gmail.com

અંતરમેળ આ વૃત્તપત્રિકા દર ચાર મહિને પ્રસિધ્ધ થતી પત્રિકા છે. કૃષ્ણજ્ઞના શિક્ષણના અભ્યાસ કરવા ઇચ્છિત વ્યક્તિ માટે કૃષ્ણજ્ઞના સાહિત્યનો ગુજરાતી અનુવાદ, તેમના શિક્ષણને લગત લેખ, સંસ્થાના કાર્યક્રમ તેમજ અભ્યાસ કેન્દ્રની અને પુસ્તકો વગેરેની માહિતી આ પત્રિકામાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. આપને આ પત્રિકા આપના સરનામે મળે એવી ઇચ્છા હોય તો અમારા મુંબઈ કેન્દ્રના સરનામા પર પત્ર દ્વારા કે ઈમેલ દ્વારા ખબર કરવી. કૃપા કરી તમારું સંપૂર્ણ નામ, સરનામું, ફોન નંબર અને ઈમેઈલ હોય તો તે જણાવશો.